

hwilka han sig wakta skall". I den ena spalten beskrivs ingående 13 dygder och i den andra 13 synder. Det är ett stramt hållet blad som helt saknar figurativa inslag och endast har en enkel ram runt om. Samma mönster utgör skiljeväg mellan de båda spalterna.

I ett supplement till dokumentationen om Lars Gullbransson i Varberg visar Bringéus även ett nyfunnet foto av kistebrevet Ernst I av Hannover som endast blivit omnämnt i den tidigare boken. Dessutom återger han förlagan till ett av Lars Gullbranssons kistebrev "Nypon-grens äventyr vid lägret i Skåne". Det är en berättelse i serieform som Bringéus visste måste ha en förlaga. Han fann förlagan och det visade sig att Fritz von Dardel var upphovsmannen. Jämförelsen visar att Gullbransson skickligt överfört Dardels fyra ark och 19 scener till ett enda ark med 17 scener utan att förlora något av vikt eller ens ge intryck av trängsel i framställningen. Gullbranssons scener saknar visserligen de mustiga detaljer som Dardel använder för att skapa miljön kring händelserna. Men i gengäld har de vunnit i tydlighet, trots att de fått begränsat utrymme. Genom detta exempel visar Bringéus på ett slående sätt hur bildskapare "för folket" arbetade: de bokstavligen mejslade fram sina budskap genom att rensa bort och förtydliga. Så arbetade kistebrevstryckarna och så arbetade bonadsmålarna, de senare många gånger med kistebreven som förlaga men med mycket större lust till färg och fägring.

I och med denna bok bör de svenska kistebrevstryckarnas bevarade produktion vara dokumenterad och Bringéus arbete med dem avslutat. En tanke dyker upp i mitt huvud. Skulle det vara möjligt att rekonstruera så att säga baklänges för att få fram utseendet på kistebrev som man på goda grunder antar har använts som förlagor av bonadsmålare, men som förkommit? Det skulle innebära att man måste klarlägga exakt de mönster som reglerade bonadsmålarens arbete med förlagorna. Kanske detta skulle vara lockande för en person som behärskar allt från kistebrev, målade bonader till förlageproblematik? I Sverige finns bara en sådan person.

Elisabeth Berglin, Lund

Thomas Sörensen: *Sista striden. De mörnerska husarerna vid Bornhöft*. Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek, Stockholm 2004. 204 s., ill. ISBN 91-974384-7-2.

Sverige har nu haft fred i snart 200 år. De sista krigs-äventyr som landet var inblandat i ägde rum under

Napoleontidens slutskede. När en rad nationer slöt sig samman för att befria sig från den franska övermakten, gick Sverige med i alliansen trots att det innebar samarbete med arvfjenden Ryssland, som 1808–1809 erövrade Finland efter ett blodigt krig. Den svenska armén leddes av kronprinsen Karl Johan, Jean Baptiste Bernadotte, som alltså vände vapnen mot sitt eget fosterland. Avsikten var att få möjlighet att som ersättning för Finland erövra Norge från Danmark, som då var allierat med Frankrike. Karl Johan accepterade förlusten av Finland som slutgiltig, vilket dock inte merparten av hans officerare gjorde. Inom armén fanns en obehaglig känsla av att man kämpade på fel sida.

Den svenska armén opererade i Nordtyskland 1813. Karl Johan tycks ha hållit tillbaka de svenska trupperna avsiktligt och hela tiden haft planerna på att ta Norge från Danmark som huvudmål. På hösten gick de allierades nordarmé med bl.a. svenska trupper in i Holstein och attackerade den fransk-danska armé, som höll området. Denna drog sig tillbaka. Den 7 december kom svenska förföljare i kontakt med danskarna vid bondbyn Bornhöft i centrala Holstein. Danskarna hade just börjat slå läger i byn, när plötsligt Mörnerska husarerna ställde upp sig i slagordning på fältet utanför byn och inledde ett överraskande stormanfall. De överrumplade danskarna hann inte få ordning på sitt artilleri och sina skyttekompanier, utan husarerna lyckades rida omkull sina motståndare och tränga in på bygatorna. Man brukar räkna denna kavalleriattack som den sista segerrika strid som svenska arméer har utkämpat.

Om denna strid har historikern Thomas Sörensen skrivit en fängslande bok, *Sista striden*. I centrum står de Mörnerska husarerna. Sörensen har skrivit om dem tidigare, nämligen i sin avhandling från 1997, *Det blänkande eländet*. Denna studie (recenserad i Rig 1999:4) behandlar samma regemente vid slutet av 1800-talet, då det bytt namn till Kronprinsens husarer. Det låg då förlagt i Malmö och lades ner vid den stora förbandsavvecklingen 1927. Men i början av 1800-talet hade regementet som så många andra med värvade trupper namn efter sin chef, som 1801–1816 var Hampus Mörner. Under hans tid blev detta husarregemente berömt eller beryktat för två saker: krossandet av bondeupproret i Klågerup 1811 och den segerrika ryttarattacken vid Bornhöft 1813.

Sörensen skisserar den politiska bakgrunden till fälttåget i Nordtyskland. Han beskriver ingående de Mörnerska husarerna, vilka de var, hur de levde och vilka uppgifter de hade i sin tids samhälle. Det är slående hur

stor del av dessa husarer som utgjordes av icke svenskar. Det fanns en gemensam europeisk husartradition och regementet rekryterade många utlänningar. Inte minst inslaget av tyskar från Svenska Pommern var påfallande, både bland manskapet och bland officerarna. Kriget fördes ju främst i norra Tyskland och de pommerska husarerna kände sig motiverade att slåss för att bevara banden med Sverige. När Pommern gick förlorat för den svenska kronan några år senare kände sig många, kanske särskilt officerarna, vilsna och hemlösa. Man hade vant sig att betrakta Skåne och Svenska Pommern som en sammanhållen kulturell region. Även på den danska sidan fanns av liknande skäl ett stort inslag av tyskspråkiga holsteinare. Tyska var även bland svenska trupper det gemensamma kommandospråket.

Boken är rikt illustrerad. Snart sagt varje officer som deltog på den svenska sidan vid Bornhöft möter oss överraskande nog i porträtt. Långa bildtexter ger ett sammandrag av deras historia. Nästan alla bodde på herrgårdar i Skåne eller Svenska Pommern. För många gick engagemanget i regementet i arv inom släkten. Överhuvudtaget framträder husarerna i Sörensens framställning som individer på ett förtjänstfullt sätt och detta gäller även manskapet. Det känns befogat även på grund av att husarens uppgifter i krig ofta var utpräglat individuella. Han skulle rekognoscera bakom fiendens linjer och i små patruller utföra uppdrag, som krävde uppfinningsrikedom och självständiga beslut.

Sista striden är utgiven av Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek. Boken är vackert formgiven, men ur en vetenskaplig synpunkt måste man beklaga att texten saknar källhänvisningar. Av sammanhanget kan man i och för sig ofta sluta sig till vilken dagbok och självbiografi som författaren hämtat sina fakta från. Men många uppgifter vore intressanta att kunna följa upp för specialisterna och det är nu ofta inte möjligt. Jag tänker t.ex. på uppgiften om ”de från slutet av 1700-talet allt populärare hästkapplöpningarna” (s. 91) eller om ”det stora uppsvinget

för dueller i slutet av 1700-talet” (s. 188), påståenden som är intressanta och överraskande men som läsaren inte har möjlighet att kontrollera.

Sörensen är okonventionell nog att emellanåt utmana med anakronistiska kommentarer. Ibland känns de onödigt tidsbundna. Nytagna fotografier visar platser från fälttåget, idag ser vi triviala nordtyska vardagsmiljöer. Historiserande målningar, t.ex. av regementets egen målare vid sekelskiftet 1900 Jonas Åkesson, används ibland som åskådningmaterial. Moderna filmer får också tjäna som illustrationer, t.ex. till tidens duellseder.

Thomas Sörensen tillhör idag landets mest läsvärda krigshistoriker. Han är mäktigt beläst och har ett precist och spänstigt språk. Han arbetar i Peter Englund's efterföljd med lärda utvecklingar kring allehanda ämnen, t.ex. uniformer, hästskötsel, mathållning, alkoholvanor, namnskick, det patriarkala förhållandet mellan officerare och värvade husarer. Att läsa honom är därför kulturhistoriskt givande. Han beskriver kriget sakligt och oromantiskt, utan att väja för dess grymma och tragiska sidor. Inte minst metoden att följa olika namngivna individers öden i striderna gör att skildringen ofta blir både levande och smärtsam.

Själva striden vid Bornhöft ges naturligtvis stort utrymme. Den ledde märkligt nog till ett ganska begränsat antal döda, dels bland husarerna, men än märkligare även bland de nedridna danska infanteristerna. Den hade större propagandavärde än rent militärt värde. Att de Mörnerska husarerna kom så förhållandevis billigt undan berodde på överraskningseffekten. Danskarna kunde inte tänka sig att bli anfallna, när de just räddat sig undan ett utsatt läge ute på fälten och nått den skyddande byn. Motelden hann aldrig bli effektiv. Några decennier senare var tiden ute för framgångsrika kavalleriattacker av denna typ. Den engelska Lätta brigadens öde vid Balaklava 1854 eller general Custers nederlag vid Little Big Horn 1876 bär sorglig syn för sägen.

Mats Hellspång, Stockholm